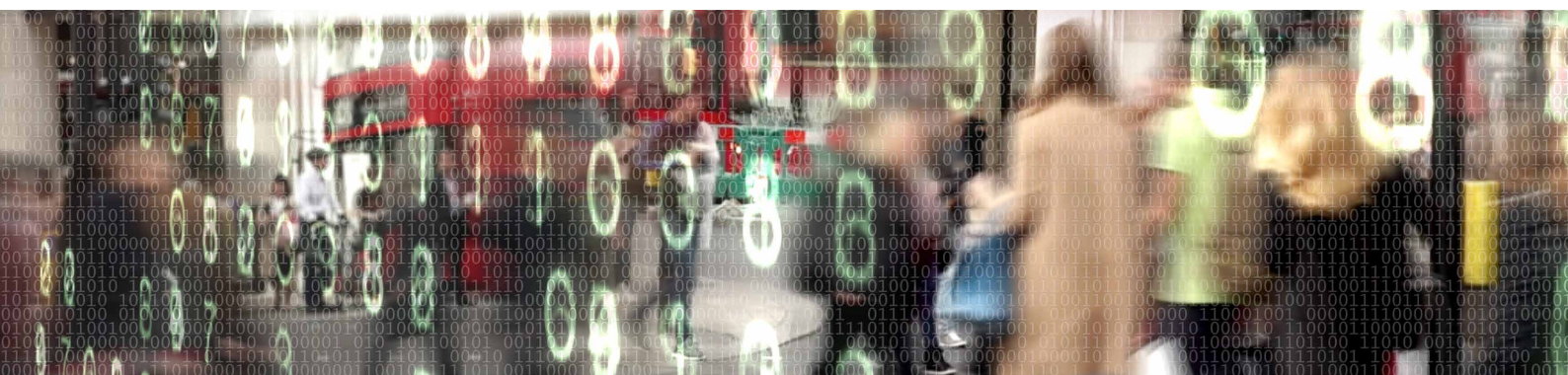

Acties voor een verantwoorde digitale samenleving

Bericht aan het Parlement

Het rapport 'Opwaarderen' van het Rathenau Instituut laat zien dat overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke spelers onvoldoende toegerust zijn om onze fundamentele rechten te beschermen. We hebben onze app's, onze software en onze technologie wel regelmatig opgewaardeerd, maar we zijn vergeten om de maatschappij te updaten. Om digitaal koploper te worden, zijn vijf acties nodig.

Publieke waarden in het geding

De virtuele en fysieke wereld raken volledig met elkaar verweven. Data en software beïnvloeden onze beslissingen en ons gedrag. Nepnieuws speelt een rol bij verkiezingen. Platformen zoals Airbnb, Facebook en Uber bepalen de informatie die we zien en hoe we werken. Slimme speelgoedpoppen en smart-tv's luisteren met ons mee. Robots in de zorg roepen de vraag op of we recht hebben op menselijk contact. Het is tijd om de fundamentele impact van de nieuwe digitaliseringsgolf op de samenleving te onderkennen.

Blinde vlekken

De verregaande digitalisering vraagt om discussie over verantwoordelijkheden van overheid, bedrijven en toezichthouders. In hoeverre zijn bestaande kaders nog *up to date*? Nu is het maatschappelijk debat nog vooral gericht op privacy en veiligheid. Er is veel minder aandacht voor publieke waarden als gelijke behandeling, menselijke waardigheid en ongelijke

machtsverhoudingen. Die staan door digitalisering evengoed onder druk.

Het Rathenau Instituut stelt vijf acties voor waarmee politici, beleidsmakers, bedrijven en maatschappelijke organisaties de digitale samenleving verantwoord kunnen opwaarderen:

- **Visie:** stel een overkoepelende kabinetsvisie op over de betekenis van digitalisering en het borgen van grondrechten en mensenrechten.
- **Toezicht:** versterk de rol en de positie van toezichthouders.
- **Akkoord:** richt een 'digitaliseringsakkoord' op waarin bedrijven, overheid en maatschappelijke organisaties hun commitment en verantwoordelijkheden vastleggen voor het beschermen van publieke waarden.
- **Dialoog:** organiseer een nationale dialoog over digitalisering en publieke waarden.
- **Check up:** zorg voor een periodieke discussie/check up in de Eerste en Tweede Kamer over de *governance* van digitaliseringsvraagstukken.

De vijf acties kort toegelicht:

1. Kabinetsvisie en borging grondrechten

Onze analyse laat zien dat de vertaling van ethische en maatschappelijke vraagstukken naar domeinoverstijgend beleid moeizaam verloopt.

Een kabinetsvisie op de governance van maatschappelijke en ethische aspecten van digitalisering is nodig. De overheid heeft daarbij ook een taak voor het beschermen van grond- en mensenrechten. Discussies in Nederland concentreerden zich op bestaande rechten (zoals privacy en meningsuiting), maar de nieuwe digitaliseringsgolf vereist wellicht nieuwe fundamentele rechten. De overheid kan leren van de governance van (medische) biotechnologie en aansluiting zoeken bij Europese initiatieven zoals dat van de Raad van Europa die verkent of een apart verdrag nodig is voor de bescherming van mensenrechten met betrekking tot nieuwe technologieën zoals robotica en kunstmatige intelligentie.

2. Versterk positie toezichthouders

Alle toezichthouders krijgen door digitalisering te maken met nieuwe vraagstukken, bijvoorbeeld rondom privacy, discriminatie, machtsverhoudingen en menselijke waardigheid. Hoe kunnen zij die vanuit hun huidige mandaat invullen? Vaak biedt bestaande wet- en regelgeving al handvatten. Daarnaast is afstemming tussen toezichthouders van belang omdat digitalisering verschillende sectoren doorkruist. Verder kan de overheid kaders opstellen waaraan de aanschaf, het ontwerp en de inrichting van digitale systemen moeten voldoen bij (semi-)publieke diensten in de zorg, het onderwijs of het recht. Een voorbeeld is hoe een software-ontwikkelaar verantwoording moet afleggen over algoritmen.

3. 'Digitaliseringsakkoord'

In een 'Digitaliseringsakkoord' kunnen partijen vastleggen hoe zij de digitale samenleving samen een humaan gezicht geven. Voor het proces kan geleerd worden van recente akkoorden zoals het Energieakkoord en de MVO-sectorconvenanten onder auspiciën van de SER. Bedrijven dienen zich te realiseren dat hun producten en diensten impact kunnen hebben op grond- en mensenrechten. Gedragcodes en brancheorganisaties kunnen helpen dit concreet vorm te geven. De overheid kan met haar onderzoeksfinanciering en innovatiebeleid nadrukkelijk ruimte maken voor maatschappelijke en ethische implicaties van nieuwe technologie. Verder is van belang om vast te leggen hoe maatschappelijke organisaties en burgers worden gehoord en om te onderzoeken hoe hun positie versterkt kan worden. Ook is aandacht nodig voor digitale vaardigheden. Niet alleen in het basisonderwijs en het voorgezet onderwijs, maar juist ook voor professionals. Van de zorg tot aan het rechtssysteem krijgen zij te

maken met de invloed van de nieuwe digitaliseringsgolf op publieke waarden.

4. Maatschappelijke dialoog

De discussie in de samenleving over nieuwe maatschappelijke en ethische digitaliseringsvraagstukken is beperkt. Dat geldt met name op het gebied van gelijke behandeling, menselijke waardigheid, autonomie en nieuwe machtsverhoudingen. De overheid dient het startschot te geven voor deze dialoog en kan daarbij gebruikmaken van de ervaring met eerdere dialogen, zoals die rond nanotechnologie. De dialoog heeft twee functies. Het vergroot het maatschappelijk bewustzijn en het versterkt het tegengeluid van maatschappelijke organisaties.

5. Periodieke discussie in de Eerste en Tweede Kamer

Digitalisering beïnvloedt alle aspecten van ons leven en vraagt om politieke besluiten en monitoring van genomen acties. Periodiek en commissie-overstijgend debat zorgt dat de Kamer het governancelandschap kan versterken en kan monitoren of de publieke waarden beter beschermd worden.

Motie Gerkens

Het rapport 'Opwaarderen - Borgen van publieke waarden in de digitale samenleving' is het resultaat van een motie ingediend door Eerste Kamerlid Gerkens (23 september 2014). De motie verzocht de regering om het Rathenau Instituut te vragen "de wenselijkheid van een commissie die kan adviseren over de ethische kant van de digitalisering van de samenleving" te onderzoeken. De motie verwees naar de opkomst van het Internet of Things die zowel voor kansen als bedreigingen zorgt. De Eerste Kamer uitte het vermoeden dat bij digitalisering belangrijke waarden in het geding zijn en sprak niet alleen van technologische, maar ook van 'maatschappelijke, sociaal juridische en sociaal psychologische' effecten van digitalisering. Het onderzoek van het Rathenau Instituut ondersteunt de observatie van de Kamer. Volgens het Rathenau Instituut doet een commissie echter onvoldoende recht aan de urgentie en actie die nu nodig zijn. Daarbij is het voorwerk van een dergelijke commissie met dit onderzoek van het Rathenau Instituut al gedaan. De hierboven genoemde acties beschrijven de stappen die nodig zijn voor een verantwoorde digitale samenleving. De politiek is nu aan zet.